

Дубінін В. В.

КОНЦЕПЦІЯ НАРОДУ У ДИСКУРСІ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

У статті здійснено аналіз теоретико-методологічних положень концепції народу крізь призму категорій синергетичної парадигми.

Ключові слова: народ, синергетика, діалектика, системний аналіз та синтез, нелінійність, хаос та порядок, самоорганізація, саморозвиток, ієрархічність.

Метою статті є охарактеризування концепції народу крізь призму використання методу синергетичної парадигми.

Іноді можна почути або прочитати, що народ – це все населення країни. Сказати так – це значить ототожнити поняття “населення” та “народ”. Тотожність тут дійсно є, оскільки і населення, і народ становлять собою живі організми, які рухаються та розвиваються в межах певного ландшафту. Але за обсягом поняття “населення” перевершує поняття “народ”, а за змістом поняття “народ” перевершує поняття “населення”.

Народ ми розглядаємо як певну природно-суспільно-духовну спільність людей, яка мешкає на певній території, має властиві тільки йому форми власності та господарювання, управління, спілкування, світогляд, культурно-історичні традиції, уявлення про свободу, певну ментальність тощо [4, 5]. Виходячи з такого широкого плюралістичного погляду, можна сказати, що народ є природно-суспільно-духовним живим організмом, який здатний, по-перше, до самоорганізації та саморозвитку і, по-друге, адаптуватися до будь-яких змін у навколишньому середовищі. Спробуємо в цьому переконатись, спираючись на синергетичну парадигму.

У сучасній науковій літературі “синергетика” позначає напрям та загальнонаукову парадигму міждисциплінарних досліджень, які вивчають процеси самоорганізації в нерівноважних нелінійних системах [6, 5]. Не викликає сумніву, що криза природознавства та суспільствознавства впливає із обмеженості моністичної методології у спробах дати рекомендації щодо вирішення комплексних проблем. Тим більше, моністична методологія не спрацьовує в дослідженні багатовекторних процесів розвитку. Чим же характеризується синергетика як трансдисциплінарна теорія самоорганізації та саморозвитку систем [7, 42].

За допомогою синергетики можна описувати різні аспекти

сутності речей. Синергетика розкриває незвичайні сторони світу: його нестабільність та режими із загостренням. Останні є режимами гіперболічного зростання, коли кількісні характеристики певних речей зростають майже до безмежності у скінчений проміжок часу. Тут мають місце нелінійні та відкриті варіанти майбутнього розвитку. Синергетика розкриває зростаючу складність формоутворень та способів їх об'єднання в еволюційну цілісність [2, 44].

Предмети, явища та процеси мають багатовекторний напрям розвитку. Так, етноси розвиваються, принаймні, у трьох напрямках: природному, суспільному та духовному. Ці напрями можна розглядати у різних сполученнях: природно-суспільному, природно-духовному, суспільно-духовному, а також у зв'язках та відносинах з етнічними спільнотами близького та далекого зарубіжжя. У зв'язках і стосунках, звісно, немає однолінійності, тобто причина не завжди однозначно детермінує зміст наслідку. На такий перебіг подій впливає, по-перше, те, що причина утримує в собі не тільки щось одне, а, як правило, комплекс явищ, які в сукупності називаються причиною. По-друге, до причин належать як внутрішні, так і зовнішні фактори. По-третє, у причинно-наслідковому зв'язку беруть участь випадкові та ймовірні явища і процеси.

У розвитку етнічних спільнот, до речі, має місце непередбачливість шляхів еволюції. Яким шляхом піде подальший розвиток етнічної спільноти, яку із можливих структур вона собі вибере – все це цілком залежить від випадковостей, які завчасно передбачити неможливо. Чим складніша етнічна система, наприклад Радянський Союз, тим більше існує варіантів флуктуацій у ситуації, коли незначні випадковості можуть призвести до принципово нового стану речей. У цьому зв'язку варто згадати існуючу в науці метафору “ефект метелика”. Метелик, змахнувши крильцями в певний час і в певному місці, може викликати буревій на іншому кінці планети. Синергетика підкреслює, що хаос, нестабільність, випадковість є необхідними складовими для народження нового стану речей, виконуючи, за словами К. Маркса, роль “бабки-повитухи”. Тут також не можна не згадати класичне положення діалектики, що випадковість необхідна, а необхідність випадкова [3, 129]. Дійсно, маємо підстави розглядати хаос як конструктивне начало, джерело суспільного розвитку, зокрема народу.

Синергетика є вченням, відповідно до якого певні природні, суспільні та духовні спільноти розвиваються як живі організми, здатні до саморозвитку шляхом обміну енергією між своїми складовими елементами та зовнішнім середовищем у вигляді літосфери,

---

гідросфери, атмосфери, біосфери, соціосфери та ноосфери. З позицій синергетики як науки про взаємозв'язок живих та неживих структур ми можемо стверджувати, що в народі як поліетнічній спільності працює множина субетнічних систем. Йдеться про титульну націю та різноманітні субетнічні спільноти у складі народу. Синергетичний підхід дає змогу охопити будь-яку етнічну систему з точки зору взаємодії складових її елементів. У цьому ракурсі народ виглядає не як монолітне і нерухоме явище, а як система, в якій розвиток відбувається від хаосу до порядку і у зворотному напрямі – від порядку до хаосу, від симетрії до асиметрії, зростання складнощів у його розвитку [3, 137].

Народ є складною етнічною спільнотою, яка вміщує в собі безмежну кількість субетнічних спільнот. І коли ми говоримо про його розвиток, то, відповідно, маємо на увазі розвиток його складових частин. Якщо ми говоримо, що народ має певну територію, то цим ми повідомляємо, що кожен його субетнічний елемент також має відповідне територіальне мешкання.

Розвиток народу відбувається також за критерієм форм власності та господарювання. Форми власності у етнічному розрізі виявляються надто строкатими. Тут має місце своєрідна біфуркація: приватна та суспільна власність, з одного боку; особистісна, сімейна, родова, племінна, національна та народна – з другого. Народ має складну форму правління. Це, знову ж таки, сімейні, родові, племінні, союзно-племінні, національні та народні у вигляді держави та її різноманітних форм. Тут також, як помічаємо, існує ієрархія. Вона існує і на мовному рівні. Окрім державної мови у складі народу існують ще субетнічні мови зі своїми діалектами. Мовою міжетнічного спілкування у складі народу має бути державна мова. А що робити, коли мовою міжетнічного спілкування є мова однієї із субетнічних спільнот? В якому напрямі має розвиватися процес мовного сполучення між субетнічними елементами народу?

А що можна сказати щодо культурно-історичних традицій народу в контексті синергетичного аналізу? Можливо, це найпростіше питання порівняно з іншими, оскільки культурно-історичні традиції не так боляче торкаються актуальних проблем розвитку народу?

Ще більш нейтральною є проблема спільного світогляду та його історичних типів, хоча й тут існує безліч співпроблем. По-перше, в поліетнічному суспільстві кожен субетнос має свій світогляд, який має свої витоки та історію.

Поглиблений аналіз цих процесів показує, що вони можуть проходити у різних напрямках: дисипативні структури можуть

поєднуватися в різній послідовності і за різними правилами, внаслідок чого можуть виникати ієрархічні системи різного типу.

Одним із ключових понять синергетичної парадигми є поняття самоорганізації [6, 42]. У зв'язку з концепцією народу нас цікавить соціальна самоорганізація, яка на онтологічному рівні є процесом гармонії та взаємовиключення процесів диференціації та інтеграції соціальних інститутів. Самоорганізація на гносеологічному рівні має вигляд диференціації та інтеграції знань, концепцій, вчень. На аксіологічному рівні самоорганізацію також складає гармонія і взаємовиключення диференціації та інтеграції цінностей. Щодо суспільних ідеалів, тут також діє закон диференції та інтеграції. Це ж саме можна говорити про інтеграцію та диференціацію потреб та інтересів. Процеси інтеграції та диференціації мають місце в етнічних спільнотах. Інтеграція є процесом об'єднання, сполучення, консолідації, напруження всіх субстанційних та атрибутивних якостей народу заради вирішення проблем розвитку народу як цілого, та субетнічних спільнот у його складі як частин. Йдеться про інтеграцію літосферних, гідросферних, атмосферних, біосферних, соціосферних та ноосферних об'єктивних якостей народу та його субетнічних спільнот. Інтеграція передбачає також консолідацію атрибутивних характеристик субетнічних спільнот народу: потреб, ідеалів, цілей, цінностей та інтересів. Йдеться про те, що в процесах інтеграції пріоритет мають атрибутивні якості народу. Диференціація є зворотним альтернативним боком інтеграції. Як правило, після високого напруження настає період послаблення. В етнічних процесах цей період характеризується зміщенням акцентів на саморозвиток субетнічних спільнот народу, які зосереджують увагу на вирішенні, по-перше, літосферних, гідросферних, атмосферних, біосферних, соціосферних та ноосферних проблем свого власного розвитку. А по-друге, субетнічні спільноти в період диференціації зосереджують свої зусилля на вирішенні проблем, пов'язаних із потребами, ідеалами, цілями, цінностями та інтересами власного розвитку. Звичайно, тут виникають проблеми, щоб утримати процеси інтеграції та диференціації у фрактальних межах.

Питання про те, в якому напрямі йдуть процеси розвитку, розглядається в одному із основних законів діалектики – заперечення заперечення. Синергетика ставить це питання більш конкретно, вирішуючи попутно питання про співвідношення понять “ціль” та “ціле”, які в етимологічному аспекті близькі та взаємопов'язані. Досягнення мети одночасно означає і завершеність дійства, замикання кола, сходження до повноти та досконалості. Мета досягається тоді,

---

коли виявляється побудованим досконало синергетичне ціле [2, 44].

Спробуємо обґрунтувати тезу “народ як нелінійна самоорганізуюча система”. Саморозвитком народу є протилежності в природному, суспільному та духовному середовищі, яке проникає у внутрішню структуру людських істот. До природних речовин, які входять до складу людських істот, належать елементи літосфери, атмосфери та біосфери. До складу суспільних елементів, які беруть активну участь у розвитку людських істот, належать матеріальне та духовне виробництво, базисні та надбудовчі системи. До складу духовних елементів саморозвитку народу належать протилежності між знаннями та незнанням, добром і злом, справедливістю і несправедливістю, моральним та аморальним, прекрасним та бридким, релігійним та атеїстичним тощо.

Далі синергетичний аналіз вимагає не залишати осторонь ноосферу та її підрозділи – науку і культуру. Разом з тим треба враховувати ставлення до всіх порохованих природних, суспільних та ноосферних систем народу як цілого та його субетнічних спільнот.

І що ми тут спостерігаємо? Якщо дивитися неозброєним оком, то помічаємо хаос. Якщо подивитись крізь призму синергетичної парадигми, то можна побачити і певний порядок. Але не надовго він встановлюється, оскільки етнічний простір постійно перебуває у куматоїдному стані, тобто він хвилеподібний: одна хвиля хаотична, друга – впорядкована, третя – перехідна від порядку до хаосу і т. п.

А чого варта ментальність народу та його субетнічних спільнот у їх співіснуванні? Тут, знову ж таки, йдеться про досить-таки мозаїчну палітру саморозвиткових систем. По-перше, маємо на увазі саморозвиткові системи у вигляді літосфери, гідросфери, атмосфери та біосфери; по-друге, саморозвиткові субетнічні системи у межах народної суперсистеми; по-третє, соціально-економічні, соціально-політичні, соціально-правові, соціально-спортивні, науково-технічні та інші системи у межах соціосфери.

Як, яким чином керівна діалектична ідея щодо всесвітнього оновлення всього суцього в синергетичній парадигмі отримує підтвердження, пояснення та розвиток? Синергетика вказує на те, що в будь-якому предметі, явищі та процесі мають бути, як у саморозвиткових системах, сторони, грані, здатні до найбільш оптимально кількісних перетворень. Інакше кажучи, виникає питання: які з них дисипативні, а які – ні. Оскільки етноси мають потрійну природу, то їх розвиток відбувається у тривекторному напрямі: природному, суспільному та духовному. Тому нам важливо з'ясувати, які фактори впливають на розвиток народу взагалі та його складових

спільнот, зокрема. Часом виникає здивування щодо того, яким чином літосферні елементи у вигляді заліза, олова, міді, бронзи тощо впливають на розвиток народу та його структур? Швидше за все цей вплив простежується в тілесній та кровоносній системах людини і, відповідно, етнічних та расових її утвореннях. Ці питання предметно і конструктивно вирішують біологічні науки. На соціально-філософському рівні нам зрозуміло, що літосферні елементи, тобто предмети неживої природи проникають у кліткову структуру живих організмів. Звичайно, мається на увазі не тільки той факт, що ми літосферні елементи вживаємо з їжею рослинного та тваринного походження. Питання стосується більш глибинного процесу: як літосферна продукція стає елементом живих істот рослинного та тваринного походження? На допомогу приходять дисипативна концепція, згідно з якою існують канали, які є містками не просто сполучення, а й взаємодії, коли живі організми отримують предмети харчування. А що отримує взамін літосфера, адже одностороннього сполучення в природі не існує? Неможливо, на наш погляд, щоб жива природа оновлювалася, а нежива тільки вмирала. Виходить, що синергетика виводить нас на цей простір дослідження, а далі замовкає, лише натякаючи на те, щоб ми розмірковували над цим самі.

Із сучасної наукової картини світу впливає те, що в розвитку складно організованих систем, до яких належать і етнічні спільноти, існує два рівні еволюції. Перший із них характеризується сталістю, лінійністю та передбаченістю, а інший – несталістю, нелінійністю та непередбаченістю. Суть нелінійної концепції полягає в тому, що для етнічно організованої системи існує не один єдиний шлях розвитку, а безліч шляхів, які містять в собі потенційний спектр структур, які можуть виникнути в процесі змін самоорганізуючої системи. Інакше кажучи, відкрита нелінійна система у невірноваженому стані є носієм різноманітних пізніх форм майбутньої організації.

Одним із ключових понять синергетики є складність всього сущого. Якщо діалектика фокусує увагу на тому, що предмети, явища та процеси треба розглядати у їх складності, то синергетика саме і займається поясненням складного, його природи, принципів, організації та еволюції. Синергетика фокусує увагу переважно на протилежних сторонах будь-якого процесу. Вона вивчає також шляхи, що ведуть до розуміння складного, процесів його народження та зростання. Вона розглядає процеси морфогенезу, а також процеси хаотизації та спрощення організації як необхідні еволюційні стадії функціонування складного та сходження до ще більш складного.

Синергетика висвітлює “тіньові” сторони розвитку систем живої

та неживої природи – її нестабільність та режими із загостреним, гіперболічним зростанням, коли характерні величини зростають майже до безмежності за обмежений проміжок часу; по-друге, не лінійність та відкритість у майбутньому просторі; по-третє, зростаючу складність формоутворень та способів їх об'єднання в революціонізуючі цінності.

Питання про те, як саме буде утворюватися складне еволюційне ціле, розглядається у філософському законі переходу кількісних перетворень у якісні, категорійний апарат якого складають категорії “якість”, “кількість”, “міра”, “перехід”. Синергетика конкретизує ці філософські поняття і втілює їх у тканину конкретного аналізу.

Якими є закони нелінійного синтезу? На це питання ні Г. Гегель, ні К. Маркс не відповідали, тому що вони дотримувались однолінійного розвитку, оскільки знаходились в орбіті моністичного розуміння розвитку Всесвіту. Відповідь на це питання пов'язана з категорією багатовекторності, яка виводить нас з моністичного тупика на вільний простір. Куди ведуть еволюційні процеси у відкритих нелінійних системах? На останнє питання синергетика відповідає так: нелінійні еволюційні процеси ведуть до створення ще більш складних організацій та структур шляхом інтеграції різноманітних структур, які розвиваються в різному темпі.

Синергетика надає певного позитивного змісту поняттю “хаос”, який є “клеєм” або “цементом”, що пов'язує частини в єдине ціле. Вона дає сповнене діалектикою уявлення про хаос в контексті чергування порядку і хаосу. Якщо цей процес є закономірним, то маємо підстави говорити про творчу силу хаосу. Практично це виявляється, зокрема, у періодичному утворенні грандіозних імперій та їхньому в майбутньому розпаді, навіть якщо це здійснюється під гаслами свободи, братерства та рівності (наприклад, СРСР). Такі явища мають місце не тільки в суспільному житті, а й у розвитку живої та неживої природи. Але у сфері суспільного розвитку цей процес виглядає драматичніше і тому привертає до себе особливу увагу [1, 5-6].

У чому полягає користь синергетичного підходу до аналізу субстанційного змісту народу? По-перше, синергетика поглиблює положення діалектики щодо субстанційної природи народу. Синергетика фокусує увагу на проблемі самоорганізації та саморозвитку народу. Саморозвиток народу детермінується його суперечливою природою як природного, суспільного та духовного явища. По-друге, суперечливість народу розгортається у його ставленні до складових своїх субетнічних спільнот. По-третє, суперечливість самоорганізаційної природи народу розгортається в

суперечностях між субетнічними структурами у складі народу. Почетверте, суперечливі стосунки народ має у відносинах із сусідніми народами близького та далекого зарубіжжя. Отже, синергетика веде нас далі шляхом розкриття сутності народу як провідної субстанції суспільно-історичного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Грабар І. Г., Грабар О. І.* Особливості синергетичної парадигми пізнання світу // Синергетика: процеси самоорганізації технічних, технологічних та соціальних систем: матеріали Першої Всеукраїнської наукової конференції 17-18 червня 2003 року, яка відбулася у м. Житомирі. – Житомир: ЖІТІ, 2003. – С. 3-7.
2. *Вознюк О. В., Грабар І. Г., Козловець М. А.* Україна як біфуркаційна сутність // Синергетика: процеси самоорганізації технічних, технологічних та соціальних систем: матеріали Першої Всеукраїнської наукової конференції 17-18 червня 2003 року, яка відбулася у м. Житомирі. – Житомир: ЖІТІ, 2003. – С. 44-48.
3. *Добронравова І. С.* Синергетика: становление нелинейного мышления. – К.: Лыбидь, 1990. – 152 с.
4. *Дубинін В. В.* Інтереси народу як предмет соціально-філософського аналізу // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук. – К., 2007. – 32 с.
5. Священное писание, 1996. – 1463 с.
6. *Сугаков В. Й.* Основи синергетики. – К.: Обереги, 2001. – 287 с.
7. *Хромова О. І.* Феномен анархії в контексті синергетическої парадигми // Синергетика: процеси самоорганізації технічних, технологічних та соціальних систем: матеріали Першої Всеукраїнської наукової конференції 17-18 червня 2003 року, яка відбулася у м. Житомирі. – Житомир: ЖІТІ, 2003. – С. 42-44.

Дубинин В. В. Концепция народа в дискурсе синергетической парадигмы.

В статье проведен анализ теоретико-методологических положений концепции народа через призму категорий синергетической парадигмы.

Ключевые слова: народ, синергетика, диалектика, системный анализ и синтез, нелинейность, хаос и порядок, самоорганизация, саморазвитие, иерархичность.

Dubinin V. V. The concept of the people in disskurse synergetic paradigm.

The analysis of theoretical and methodological principles of the concept to the people through the prism of categories synergetic paradigm.

Keywords: people, synergy, dialectics, system analysis and synthesis, non-linearity, chaos and order, self-organizing, self-development hierarchy.